

Nederlanders 'zeggen en drukken wat hun belijft'

Schotse wetenschappers portretteren Nederland als boekhandelgrootmacht in de Gouden Eeuw

PAUL VAN DER STEEN

Een Boekenweek kende Nederland in de Gouden Eeuw nog niet, maar verder beheersten handelaren en drukkers alle trucs tot in de finesses. Binnenlands lezen en bezaten mensen meer boeken per hoofd van de bevolking dan waar ook. Die markt moest bediend worden. In Engeland, Frankrijk, Duitsland, Scandinavië en soms nog verder weg liet Nederland zich ondertussen als economische grootmacht gelden op literatuur- en lectuurgebied. Dat verklaart de titel van het overzichtswerk van Andrew Pettegree en Arthur der Weduwen: 'De boekhandel van de wereld. Drukkers, boekverkopers en lezers in de Gouden Eeuw'.

Het blijft niet bij een inkt in een lang gelede florierende bedrijfstak. Het boek toont vooral de enorme variëteit aan drukwerk die er in het Nederland van die jaren verscheen en de markt en maatschappij die daarom vroegen.

Waar de schilderkunst uit de Gouden Eeuw een zorgvuldig gekoesterd onderdeel is van het collectieve geheugen van Nederland, zijn de levendige letteren van die dagen een beetje een stiefkindje. De namen Vondel en Cats doen misschien nog wel een belletje rinkelen, maar veel verder komen de meeste mensen niet. Denkend aan de boeken uit die tijd gaat het al snel over de Statenbijbel. Of over de imposante 'Atlas Maior' van uitgever en cartograaf Joan Blaeu. Bezitters van het enorme, prachtig uitgevoerde en vooral zeer kostbare stuk drukwerk konden daarmee indruk maken op bezoekers. Het diende ook menigmaal als geschenk dat hooggeplaatsten in binnen- en buitenland gunstig moest stemmen. De 'Atlas Maior' was

kortom een statussymbool. Net als veel van de best bewaarde en in musea tentoongestelde boeken werden ze niet stukgelezen. Voor veel ander drukwerk gold dat wel, waardoor vaak weinig bewaard bleef. De historiografie over de boekenwereld van destijds heeft mede daardoor last van blikvernauwing.

Drukwerk verscheen in alle soorten en maten, maken Pettegree en Der Weduwen duidelijk, zelfs al in makkelijk mee te nemen pocketformaat. Naast boeken ging het bijvoorbeeld om prenten, proclamaties en pamfletten. Zeker als het erom spande in de Republiek rond religie en staatsmacht bestreden schrijvers elkaar haast op leven en dood, in elk geval werd scherp op de man gespeeld. Veel van de boeken die verschenen, leerden de lezer nuttige zaken zoals boekhouden of re-

Nederlanders konden kranten goedkoper, beter en voor het eerst tweezijdig maken

Andrew Pettegree

Arthur der Weduwen

kenen volgens de methodes van de spreekwoordelijk geworden meester Bartjens.

Soms ging het om mengvormen. 'De ontdekking der bedriegeryen vande gemeene pis-besiers' mixte medische informatie en pamflettisme. Oogarts Johan van Dueren trok 426 pagina's uit voor een aanval op de uriscopie, pis-kijkers die op grond van het tegen het licht houden van flesjes urine vergaande conclusies meenden te kunnen trekken over het fysieke welzijn van mensen.

De hoge mate van geletterdheid liet zich onder meer verklaren uit steun voor onderwijs aan plaatselijke armen en wezen. Veel steden zagen het uittrekken van geld daarvoor als een maatschappelijke investering. Wie later zichzelf kon redden, kwam voor zijn levensonderhoud niet ten laste van de gemeenschappelijke kas. De ontwikkeling van bedrijvigheid had ook haar invloed: de economie had niet langer baat bij alleen domme krachten. Bovendien geloofden de calvinisten dat lezen je dichter bij God bracht.

Je kon jezelf een weg naar een mooi leven in het hiernamaals lezen en naar een beter leven in het tijdelijke, geloofden ook de kopers van al die boeken. Veel ervan kwamen simpelweg praktisch van pas. Met de toenemende welvaart won ook het idee van lezen als ontspannend tijdverdrijf terrein. De reisjournaals van kapiteins die het zeegat kozen en de wereld over voeren zijn een mooi voorbeeld. Aanvankelijk vonden ze vooral publiek onder collega-reislustigen die er informatie uit haalden over onder meer de recentste routes en risico's. Daarna wonnen sensatiezucht en escapisme van een breed publiek het steeds vaker van weetgierigheid van de enkelingen. Op die manier kon het reisjournaal van kapitein Willem IJsbrantsz Bontekoe uitgroeien tot een bestseller.

Het drukwerk bestond voor een derde uit kranten. Nederlanders konden ze goedkoper en beter (voor het eerst tweezijdig) maken dan collega's uit andere landen. Officieus bestond

vanwege angst voor onlusten en om vijanden niet wijzer te maken een verbod om over binnenlandse ontwikkelingen te schrijven. Vaak wisten uitgevers van kranten daar listig omheen te werken. Ook bij veel ander drukwerk bleek de censuur lastig te handhaven in het gedecentraliseerde Nederland, waar een zekere tolerantie het bovendien vaak won van repressieve neigingen.

Buitenlandse bezoekers verbaasden zich over wat er allemaal kon in Nederland en de drang van Nederlanders om hun gezichtspunten in druk onder de aandacht te brengen. De Britse botanicus John Ray, schreef na een verblijf in 1663: "De mensen zeggen en drukken wat hun belijft, en noemen het vrijheid."

De Nederlandse handelsgesest begreep dat al die verschillende ideologieën, religies en zienswijzen niches van de markt waren die je kon bedienen. Ook in het buitenland lagen soortgelijke kansen, nogal eens tot schrik van de autoriteiten daar. Gabriel Nicolas de la Reynie, het hoofd van de Parijse politie, stuurde rond 1670 een memorandum aan de Franse minister van financiën over het Nederlandse succes op de Franse boekenmarkt. Verklaarbaar, vond hij, want in de Lage Landen werden boeken van su-

Andrew Pettegree & Arthur der Weduwen
De boekhandel van de wereld.
Drukkers, boekverkopers en lezers in de Gouden Eeuw
Vert. Frits van der Waa
Atlas Contact:
608 blz. € 39,99

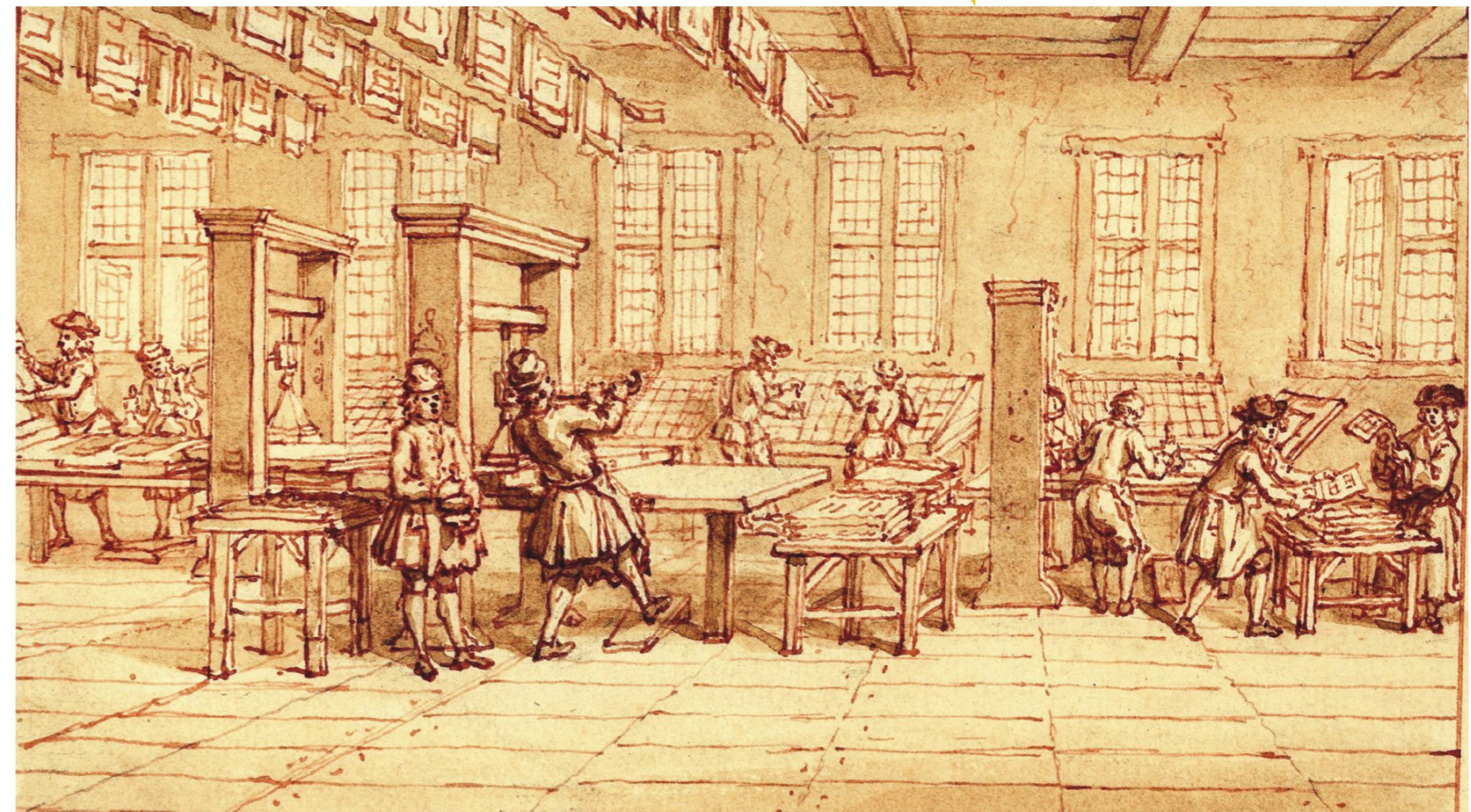

OORDEEL
Geslaagd ambitieus boek

perieure kwaliteit geproduceerd. Maar de winsten van de Nederlanders waren volgens hem ook te danken aan hun gebrek aan morele scrupules. Ze maakten boeken 'voor alle soorten sekten', voor en tegen politieke standpunten, en 'tegen de eminentste personen'.

Nederlandse handelaren zwoeren niet bij zelfgemaakt. Met slimme doorvoer van het ene naar het andere land viel ook veel te verdienen. Het risico van het uitgeven van onrendabele titels mochten anderen dan lopen. Ook tweedehandsboeken waren lucratieve waar.

De twee auteurs van 'De boekhandel van de wereld' zijn beiden werkzaam aan de universiteit van St. Andrews in Schotland. Professor Pettegree schreef eerder over de Reformatie (onder meer 'Het merk Luther') en heeft veel deskundigheid over boekdrukkunst. Ook onderzoeker Der Weduwen, die zijn jeugd in Nederland doorbracht, is een expert op dat terrein. Hij weet bovendien veel van kranten en andere media in de zeventiende eeuw. Samen zijn ze de voorbeeldige gidsen voor een rondgang door een hele sector. 'De boekhandel van de wereld' is niet alleen een ambitieus boek maar ook een geslaagd ambitieus boek. Met de boeken komen de mensen en de maatschappij van toen mee.

Drukkerij in de 17de eeuw ERFGOED LEIDEN